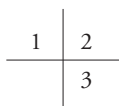

Červený Dvůr – soužití kulturní památky a psychiatrické léčebny

Kateřina CICHROVÁ, Jiří DVOŘÁČEK

Úvod

Areál zámku a parku Červeného Dvora je komplex kulturních památek, který je úspěšně využíván jako psychiatrická léčebna. V průběhu bezmála čtyřicetiletého soužití památky a psychiatrické léčebny se vztahy mezi oběma typy institucí vyvíjely až do současné téměř symbiotické podoby – terapeutické koncepce jsou postupně více a více stavěny na jedinečnosti prostředí a do budoucna by měly z cenného prostředí jednoznačně vycházet. Autoři tohoto článku si zvolili za cíl přiblížit podobu tohoto soužití – výhody pro psychiatrickou léčebnu i pro kulturní památku, ale také některé kritické momenty.

Historie objektu

Zámecký areál

Venkovský zámek Červený Dvůr, situovaný na jihovýchodním úpatí hory Klet, nedaleko městečka Chvalšiny, byl vybudován roku 1672 kněžnou Marií Ernestinou Eggenberkovou na místě původního rožmberského letohrádku, který si pořídil Vilém z Rožmberka v 80. letech 16. století.

Do současné podoby byl přestavěn knížetem Josefem Adamem Schwarzenberkem mezi lety 1756–1760. Jednopatrový zámek obdélného půdorysu s rizalitem ve střední části a mansardovou střechou doznal dalších úprav přístavbou jižního křídla v roce 1780. Tyto změny inicioval další ze Schwarzenberků, Jan Nepomuk.

V interiérech s původní dispoziční strukturou se dochovaly tři sály (včetně výzdoby), které jsou pozoruhodné nejen pro své výtvarné hodnoty, ale reprezentují dnes ojedinělý soubor, vypovídající o stylu a kvalitě interiérové kultury venkovského jihočeského sídla druhé poloviny 18. století. Je nutné připomenout, že Červený Dvůr představoval pro Schwarzenberky jakousi protiváhu reprezentativního sídla, kterým byl zámek Český Krumlov. V malém, útulném venkovském objektu se scházela knížecí rodina a její blízcí přátelé při méně oficiálních příležitostech, především v letním období. O tom, že přikládali Červenému Dvůru mezi svými objekty nemalý význam, svědčí fakt, že pro jeho výzdobu objednávali stejně renomované malíře jako pro krumlovský zámek.

Tři interiéry v prvním patře zámku, přestože jsou určeny pro širší společnost, působí velmi neokázale, až intimně. Hlavní sál, užívaný pro společenská setkání a taneční zábavy, byl vyzdoben v letech 1756–1757 na objednávku Josefa Adama Schwarzenberka nástěnnými malbami F. J. Prokyše. V iluzivní rokokové architektuře něžné pastelové barevnosti defilují exotické postavy (Turci, Čiňani) společně s Evropany ve fantastických kostýmech. Malíř zde na větši ploše rozvinul tehdy módní téma, kterým předtím již dekoroval kabinet u knížecí ložnice v krumlovském zámku.

Obr. 1. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Letecký pohled na zámecký areál s přední partií parku. (Foto Jiří Dvořáček)

Obr. 2. Paulina Schwarzenberková, kresba Pohled na průčelí zámku od středové fontány, počátek 19. století, kolorovaná kresba. (SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov)

Obr. 3. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Pohled na průčelí zámku od severozápadu. (Foto Jiří Dvořáček)

Další ze sálů, zmiňovaný ve starších písemných pramenech jako jídelna, byl opatřen grisailovou výmalbou s alegorickými zátišími v rámci bohatého klasicistního ornamentu malířem F. Flathem roku 1780. Objednavatelem byl kníže Jan Nepomuk Schwarzenberk, který u stejného malíře současně zadal také výzdobu takzvaných Klasicistních pokojů v krumlovském zámku. V tomto případě je nutné podotknout, že výtvarná úroveň maleb v Červeném Dvoře je výrazně vyšší.

Poslední pozoruhodný interiér, který spadá svou datací rovněž do poslední třetiny 18. století, byl opatřen importovanými orientálními papírovými tapetami, malovanými temperou, s rostlinnými i zoomorfními motivy. Celá plocha stěn je pokryta imaginativní zahradou s dálněvýchodní vegetací s ptáky a motýly; zahrada volně symbolizuje čtyři roční doby. Účinek interiéru nazývaného Ranní salon je znásobený průhledem do zámeckého parku.

Zámecký park

Přírodní krajinářský park v Červeném Dvoře patří mezi nejvýznamnější historické parky v České republice. Archivní doklady svědčí o tom, že každá vývojová fáze parku byla utvářena v souladu se soudobými evropskými progresivními trendy. Jeho současná podoba nese charakteristickou strukturu německých parků zakládaných princem Hermanem Pucklerem. Theodor H. Rehder, syn Jacoba Rehdera (hlavního zahradníka prince Pucklera), se totiž zřejmě přímo podílel na jeho návrzích. Jedním z nejcharakterističtějších rysů parku v Červeném Dvoře jsou výrazné dramatické kontrasty otevřených průhledů mezi skupinami stromů na tmavém lesnatém pozadí. Park, který dnes zaujímá v podstatě původní plochu, byl do současné podoby formován v polovině 19. století jako výsledek transformace formální barokní zahrady.

Přeměna barokní zahrady v přírodní krajinářský park v době vlády knížete Jana Adolfa II. Schwarzenberka probíhala pod silným vlivem jeho opakovaných návštěv ve Velké Británii.

Anglické inspirace se promítly také do podoby drobných romantických staveb, které byly v parku během zmiňovaných úprav budovány. Mezi nimi jmenujme především bažantnici (obr. 5), takzvaný Švýcarský dům pro vzorový chov skotu (podle příkladu anglického prince Alberta) nebo obytný domek pro strážce parku. Na návrzích uvedených staveb se podílel D. Deworetzky, schwarzenberský stavitel, který je také autorem projektu terasy zámku.

Podobnost kompozičního řešení s britskými parky spočívá v obdobném způsobu umístění skupin a samostatně stojících stromů i v modelaci porostů založené na zapojení okolní krajiny a dominant do celkové kompozice, která se vy-

značuje silným dramatickým nábojem. Hlavní část parku navazuje na východní průčelí zámku v podobě prostorové parterové louky. Louka má charakter jevištní scény, na níž jsou pomocí solitérů a skupin vegetace modelovány četné scenerie s výrazným napětím. Skupiny jsou kompaktní, s hustě vysázenými stromy z jednoho až dvou druhů dřevin domácího původu. Malé skupiny jsou často stejně jako jednotlivé stromy řazeny do přímků. Solitéry v současné době, sto padesát let po založení parku, působí jako plastiky. Převažují listnaté stromy – dub, lípa, olše –, z jehličnanů jsou zastoupeny zejména smrky a borovice. Solitéry i skupiny formují průhledy nebo vystupují v roli dominantního prvku. Pozadí průhledů uvnitř parku tvoří husté porosty v jižní a západní části, kde se výrazně uplatňují. Temně zelené smrky pocházejí většinou ze starších barokních porostů.

Areál zámku s hospodářskými budovami i parkem byl rodinou Schwarzenberků užíván až do roku 1947, kdy došlo k jeho znárodnění. Objekt byl poté zařazen mezi *kulturní památky pro jiné společenské využití*, které v budoucnu neměly být přístupné veřejnosti. Z bohatého mobiliárního fondu bylo vyčleněno několik nejceněnějších kolekcí mezi takzvaný svozový mobiliář. Na zámek v Českém Krumlově byla přemístěna sbírka miniatur a grafik, na zámek v Hluboké kolekce porcelánu a hodin. Do současnosti se na objektu dochovaly pouze fragmenty původního nábytkového vybavení a především pozoruhodný soubor historických svítidel.

Historie soužití psychiatrické léčebny a zámku Červený Dvůr

Podle vzpomínek zakladatelů léčebny v Červeném Dvoře měl být celý památkový areál v průběhu 60. let 20. století demolován. Zámek byl z větší části v havarijním stavu, jeho využívání státními statky se svými důsledky příliš nelišilo od podobného využití jiných zámků (například v Ranním salonu s cennými tapetami z Dálného Východu byl svého času umístěn sklad obilí). Park byl počátkem 60. let 20. století již značně zpustlý. Před demolicí byl ovšem zámek zachráněn založením psychiatrické léčebny v jeho areálu, oficiálně k 1. červnu 1966. Na jeho opravu tak přicházely po desetiletích první skromné prostředky, zčásti od zřizovatele zdravotnického zařízení, zčásti z provozních peněz samotné léčebny. Tyto prostředky stačily k tomu, aby areál přežil. Ředitelé a současně primáři léčebny od počátku její existence využívali areál jako velmi cenný prostor pro smysluplnou a efektivní pracovní (činnostní) terapii, která doplňovala programy psychotherapeutické. Od počátku tak byli pacienti zapojeni do údržby zámeckého prostředí a do větších či menších oprav. Úspěšně

pacienti, kteří po letech přijdou na návštěvu léčebny, dodnes poznávají v areálu stopy své práce. Toto období můžeme označit za první etapu soužití památky a léčebny – etapu snah o údržbu a boje o zachování areálu. V poslední době se ovšem dostává soužití léčebny a památky na novou úroveň, řekněme do druhé etapy soužití – k vytváření programů pro aktivní využívání kulturní památky pacienty a veřejností. Léčebna úzce spolupracuje územním odborným pracovištěm NPÚ v Českých Budějovicích a společně připravují programy na intenzivní využití zámeckého areálu.

U první etapy soužití byl zmíněn boj o záchranu léčebny. Existence zdravotnického zařízení (například v určitou dobu neprivatizovatelného) zabránila a stále zabraňuje některým konkrétním snahám o převod majetku a o jiné využívání areálu, které by se samozřejmě neobešlo bez nepatřičných rekonstrukcí (přeměny cenného parku na golfové hřiště, zámku na hotel a podobně – skupina podnikatelů a několika představitelů města založila za tímto účelem již občanské sdružení Golf Červený Dvůr).

Hlavní aspekty působení památky na pacienta

V Červeném Dvoře jsou využívány zejména tři aspekty působení prostředí na duši pacienta: estetické působení památky na pacienta, zapojení pacientů do spoludržování věrohodných hodnot, respektive do vytváření hodnot, a věrohodné prostředí pro setkávání s veřejností.

Před 18. stoletím neexistovala systematická péče o duševně choré, duševně nemocní byli izolováni v různých azylech, špitálech, případně klášterech. Zrod moderní psychiatrické instituce je spojován se jménem Philippe Pinela, narozeného v roce 1745, lékaře, který zásadně reformoval dosavadní praktiky. Pinel považoval vliv prostředí za velmi podstatný a moderní instituci stavěl tak, aby svou strukturou, uspořádáním a prostředím pomohla pacientům dohnat předpokládaný morální deficit.

Vlivu prostředí na léčení a rehabilitaci duševních poruch si v nové době všimla zejména sociální psychiatrie, která vznikla na přelomu 19. a 20. století. Stoupenci sociálně psychiatrického pohledu od poloviny 20. let 20. století postupně prosazovali odklon od běžné podoby lůžkového zdravotnického zařízení a podporovali vytváření prostředí jedinečných, citlivých a rodinně působících.

Pacienti Červeného Dvora přicházejí do léčebny z prostředí sociálně destabilizovaného a z krajního stresu. Obecně je sice optimální, aby se jejich problém řešil v prostředí, kde vznikl, a aby se na jeho řešení podílelo nejbližší okolí, někdy je ovšem nutné toto místo na čas opustit. Například návykové nemoci jsou jednou ze skupin psychia-

trických diagnóz, u které je nezbytné v úvodu terapie pacienta stabilizovat v chráněné lokalitě. Léčebna Červený Dvůr je pak z tohoto hlediska snad ve všech směrech ideálním místem. Památkový areál je prostředím 1. harmonickým, uklidňujícím, 2. konzervativním, neměnným, stabilním, 3. postaveným podle vyšších záměrů a hodnot a 4. velmi estetickým. Samotný akt přechodu z chaotických a stresujících poměrů, v nichž se pacienti vyskytovali, do klidu červenodvorského areálu je významným terapeutickým (byť nepřímým) zásahem.

Estetické a cenné prostředí hraje velmi důležitou roli. Je pochopitelné, že negativní sebehodnocení se těžko zvýší při pobytu v kobce, a také si lze představit, že když pacient přejde z ulice do klidného zámeckého komplexu a terapeut se v kultivovaném prostředí věrohodně lidsky zajímá o jeho problémy, pacient pak snáze uvěří ve vlastní cenu. Toto rozpouštění špatné nálepky a negativního sebehodnocení usnadní další psychoterapeutickou práci, na jejímž konci si pacient doslova troufne žít běžný život. V tomto směru působí červenodvorské prostředí docela spolehlivě.

V terapii je proto nezbytné znovu probouzet k životu emoce, prožívání a vyšší city. Zde lze opět úspěšně využít nepřímého efektu výjimečného a kultivovaného prostředí (jehož nejlepším prototypem je historická kulturní památka citlivě začleněná do krajiny). Nejde zde jen o estetické vnímání objektu (netřeba zmiňovat, že estetické působení je záležitostí právě citů a emocí), ale i o již zmíněný harmonizující a uklidňující efekt. V prostředí estetiky indiferentním, nebo přímo disharmonickým emoce kultivovat nelze.

Z hlediska vyšších citů je důležitá i atmosféra historičnosti. V prostředí budovaném a šlechtěným několik staletí a po mnoho generací působí vědomí (či jen tušení) přesahu života jednoho člověka a tušení vyšších a trvanlivějších hodnot. V takovém prostředí nutně dochází k tlaku na to, aby pacient pocítil, že existují vyšší city, které přesahují jeho každodenní život.

Zámecký areál v Červeném Dvoře poskytuje svou nevtrávnou, avšak výmluvnou harmonií pozitivní estetické prožitky ve více směrech.

Již při samotném vstupu do čestného dvora zámku je příchodí uvítán vyváženou, proporčně velmi příjemnou kompozicí hospodářského traktu i hlavní zámecké budovy. Oproti monumentální reprezentativní aristokratické architektuře mají venkovská šlechtická sídla z dnešního pohledu výhodu zcela „lidských“ rozměrů, které nabízejí pocit útulnosti a bezpečí. (Optimálního vyznění všech estetických předností červenodvorského čestného dvora však bude pochopitelně dosaže-

no až po dokončení všech nezbytných stavebních i restaurátorských prací.)

Obdobně pozitivním dojmem působí jednoduché, čisté linie objektu bažantnice, umístěné v přední části parku. Stavba, která zaujme pečlivým propracováním všech řemeslných detailů, má obrysy i proporce dodnes velmi aktuální. Zcela jiné, emotivně ještě intenzivnější hodnoty se prezentují v interiérech zámku. Každý ze tří reprezentativních sálů má odlišný charakter, nabízející specifické estetické kvality. Nejstarší z nich, tzv. Prokyšův sál z let 1756–1757, okouzlí něžnou rokokovou pastelovou barevností a zavede nás prostřednictvím zobrazených postav do světa fantazie, kde se bez zábran proplétají různé časy i prostředí. Druhý ze sálů, tzv. Flathův neboli jídelna, působí svou chladnou barevností i klasicistní dekorativní výmalbou mnohem odměřeněji, avšak může zaujmout precizností malířského řemesla a probudit touhu po poznání některými poněkud nejasnými alegorickými motivy. Dekorace třetího, tzv. Ranního sálu nás prostřednictvím čínských malovaných tapet zavedou do barvitě orientální zahrady s nepřebírnými druhy exotické flóry i fauny.

Samozřejmě, toto působení lze ponechat náhodě, ale také je možné je aktivně využívat, respektive některé terapeutické programy postavit na výlučnosti daného prostředí. Například psychoterapeutické skupiny a komunity jsou záměrně organizovány v historickém parku nebo v zámku tak, aby psychoterapie byla usnadněna působením prostředí v pozadí.

Estetické hodnoty celého areálu mohou působit podvědomě, ale jejich vliv lze také systematicky a cíleně rozvíjet prostřednictvím speciálních doprovodných programů.

Přední evropský specialista na problematiku vzdělávání veřejnosti v oblasti kulturního dědictví Tim Copeland z Velké Británie, ředitel Mezinárodního centra pro vzdělávání v oblasti kulturního dědictví, využívá ve svých teoretických úvahách i v praxi dva zásadní principy:

1. *učinit důvěrně známé jedinečným (neobyčejným),*
2. *učinit neobyčejně důvěrně známým.*

První výše zmiňovaný princip jsme se pokusili rozvinout ve spolupráci s pacienty prostřednictvím terénních vycházek, zaměřených na návštěvu veřejně přístupných jihočeských památkových objektů, které byly v minulosti stejně jako zámek v Červeném Dvoře ve vlastnictví Schwarzenberků. Tyto návštěvy byly doprovázeny odborným (avšak populárně modelovaným) výkladem, upozorňujícím především na souvislosti a podobnosti se zámek v Červeném Dvoře. Při setkání s obdobnou výzdobou či mobiliárními předměty v rámci

atraktivních celků si mnozí pacienti začali intenzivněji uvědomovat hodnoty prostředí, v němž se každodenně pohybují. Mezi jejich komentáři se objevily názory typu „něco podobného máme u nás také“, nebo dokonce „tohle u nás máme také, ale ještě zajímavější“.

Druhý princip se teprve začíná rozpracovávat. Edukativní aktivita směřuje v tomto případě k zaměstnancům léčebny. Během série setkání se specialisty NPÚ se postupně seznamují s detaily památkových kvalit zámku i parku (to se týká architektury, výzdoby, mobiliáře i vegetace a parkových úprav), aby získané vědomosti o jednotlivých „zvláštностech“ areálu mohli prakticky a operativně předávat pacientům. Je třeba zdůraznit, jak důležitou roli hraje pro respektování a udržování všech památkových hodnot zámku i parku právě celý kolektiv zaměstnanců léčebny. Tento pocit partnerství má být v budoucnu ještě posilován speciálními prohlídkami jiných památkových objektů organizovanými pro personál léčebny a prezentací probíhajících či již realizovaných restaurátorských prací v objektu.

Možnost spoluudržování věrohodných hodnot, aktivní podílení se na údržbě památky

1. Pacienti v Červeném Dvoře nejsou jen pasivními uživateli cenného prostředí. Výše zmíněné působení prostředí je intenzivnější, když pacient na jeho udržování a na udržování kontinuity hodnot aktivně spolupracuje. Pacienti se například plně podílejí na údržbě celého památkového prostředí (parku i zámku). Hlavním cílem je právě probuzení odpovědnosti za vlastní život a její projevení nikoli pouze na verbální úrovni, ale konkrétní akcí.

2. Pýcha (vyšší sebehodnocení) při sledování výsledků práce. Výše bylo zmíněno estetické působení prostředí na pacienta. Toto působení je samozřejmě silnější, když se pacient s prostředím může identifikovat coby jeho spoluvůdce. Činností terapie tedy není v Červeném Dvoře jen výplň času nebo produkcí zbytných artefaktů (ačkoli i toto má u jiných diagnóz veliký význam), ale má charakter prací nezbytných k udržování historického areálu v dobrém stavu. Pro delší životnost výsledků (pro větší přiléhavost naší terapie) je důležité, když se pacienti s prostředím a terapií identifikují. Platí zde, že identifikace s prostředím = identifikace s terapií (toto je dokumentovatelné například na návštěvách bývalých pacientů, samotná návštěva prostředí Červeného Dvora jim připomene a osvěží terapeutické normy). Snadněji se samozřejmě lze identifikovat s prostředím jedinečným než s prostředím, které je v jakémkoli směru uniformní. Pomáhá-li pacient navíc toto prostředí

spoluutvářet, je identifikace mnohem větší a dlouhodobá.

3. Konkrétní podoba aktivní spoluúdržby. Z hlediska udržování památkového prostředí jde zejména o následující činnosti pacientů: kosení trávy v parku, hrabání a odvoz pokoseného sena, shrabování a odvoz napadaného listí, likvidace spadlých větví v parku, likvidace drobnějších vývrátů, odstraňování náletů, čištění vodních cest (povrchových kanálů a rybníčků), udržování cestní sítě parku. Pacienti také vyrábějí lavičky pro návštěvníky parku a v současnosti se podílejí na instalaci naučné stezky. Tyto činnosti jsou organizovány až po metodických doporučeních územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích, výsledek práce je průběžně NPÚ kontrolován.

Věrohodné prostředí pro setkávání s veřejností

Přibližně po 2. světové válce se v psychiatrii začalo rozvíjet reformní hnutí, které si mimo jiné začalo všimnout škod způsobených dlouhodobou izolací na místech vzdálených původnímu životu pacientů. Toto reformní hnutí postupně ovlivnilo celou psychiatrii a moderním trendem začalo být otevírání dveří psychiatrických ústavů, přeměny velikých ústavů v malá zařízení rodinného typu a navrácení péče o duševně nemocného do prostředí, kde problém vznikl. Areál Červeného Dvora byl desetiletí pro veřejnost uzavřen. Částečně proto, že uzavření psychiatrické instituce bylo i v nedávné minulosti normou, a částečně pro předpoklad, že otevření areálu nějakým způsobem může narušit či ohrozit léčbu pacientů. Je tomu ale naopak: kontaktem s veřejností lze některé terapeutické efekty posílit.

Při společných programech nebo setkávání se v autentickém prostoru může být usnadněna resocializace pacienta, neboť se pravidelným kontaktem s veřejností přestane sám cítit být ze spo-

lečnosti vydělen. Naopak veřejnost při dobře probíhajícím kontaktu může postupně přisuzovat pacientům lidské kvality více, než je tomu dosud, kdy většina informací přichází z médií v demonizované podobě.

Podobná setkání nejsou ničím novým – například divadelní představení pacientů pro veřejnost bývají dnes již vcelku normální. Zde ovšem mluvíme o jiné formě kontaktu. Programy pro veřejnost budou sice vedeny pacienty, ale jejich využívání v památkovém prostředí bude mít nádech jakési samozřejmosti, ke kontaktům obou skupin bude docházet jakoby mimoděk – budou spolu sdílet stejný prostor a pravděpodobně na sobě mnohdy nepoznají, ke které skupině vlastně patří (současný pacient? bývalý pacient? „cizí“ návštěvník? příbuzný pacienta?).

Současná a budoucí představa využívání areálu veřejnosti

V současnosti je park otevřen veřejnosti za běžných podmínek (zvláštními podmínkami jsou zákaz vnášení alkoholu a požadavek nerušení současně probíhajících terapeutických programů). Vlastní zámek je otevřen jen ve dnech Evropského kulturního dědictví. Veškeré programy pro veřejnost mají zatím charakter zkoumání možností spolupráce dvou různých skupin (pacientů a veřejnosti):

1. Den otevřených dveří

První otevření zámku pro veřejnost na jaře 2004 proběhlo s velkým zájmem veřejnosti – na organizaci akce se společně podíleli pacienti léčebny, studenti Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a pracovníci NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích. Součástí prezentace interiérů zámku byla také improvizovaná výstava o vývoji zámku a parku, sestavená z kopií ikonografických pramenů a historické plánové dokumentace. Spolupráce na realizaci výstavy podpořila zúčastněným paci-

Obr. 4. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Zámek, průhled střední partií parku. (Foto Jiří Dvořáček)

Obr. 5. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Zámecký park, průčelí objektu Bažantnice. (Foto Kateřina Cichrová)

entům řadu detailů z historie Červeného Dvora a očividně probudila jejich zájem o objekt (vnímaný předtím především utilitárně jako místo dočasně domova) také jako o kulturní památku.

Významný byl i podíl pacientů na prezentaci samotné, kdy studenti JČU poskytovali průvodcovský výklad a pacienti zabezpečovali nezbytný dozor v interiérech. Pocit spoluzodpovědnosti za kulturněhistorické hodnoty byl určitě posílen také velmi kladnými ohlasy návštěvníků.

Pokud vnímala veřejnost do této akce Červený Dvůr pouze jako pozoruhodný přírodní park, vhodný pro víkendovou relaxaci, byla většina návštěvníků mile překvapena ojedinělými výtvarnými kvalitami zpřístupněných interiérů. Není pochyb, že o častější prohlídky zámku by mělo publikum zájem. Nabízí se úvaha o možném zapojení pacientů do průvodcovských služeb, při kterých by se objekt zpřístupňoval v interiéru alespoň několikrát během letní sezóny. Průvodcovské texty jsou předběžně zpracovány NPÚ v Českých Budějovicích.

2. Divadlo pacientů pro malé návštěvníky parku

V létě roku 2004 se uskutečnila dvě představení pro malé návštěvníky parku jako prototyp jedné z možných budoucích aktivit. Ve spolupráci s NPÚ vznikla původní divadelní loutková hra využívající postavy namalované v Prokyšově sálu zámku. Podle jejich vzoru pacienti vyrobili loutky (1. efekt), ve volném čase připravili (2. efekt) a zrealizovali představení (3. efekt) představující pohádkovou formou jednak náměty nástěnných maleb zámku, jednak několik částí parku (4. efekt – který byl ještě posílen závěrečným hle-

dáním postav na stěnách a jejich malováním). Kontakt pacientů s dětským publikem byl emočně velmi silný (5. efekt).

Výroba maňášků v rámci arteterapie přivedla pacienty k mnohem detailnějšímu studování Prokyšových nástěnných maleb. Nejen že je oslovilo charakteristické „nadýchané“ barevné ladění výjevů, ale přiblížily se jim i rozmanité vtipné oděvní detaily postav a v neposlední řadě mohli také pozorněji ocenit vysokou úroveň řemeslného provedení. Toto nutné soustředění se na počátku práce přineslo skutečně pozoruhodné výtvarné výsledky (během představení je dospělí návštěvníci několikrát hodnotili jako profesionální).

Při přípravě a realizaci představení se u pacientů vytvořila v některých případech velmi silná vazba k postavám i k ději pohádky, situované přímo do zámku v Červeném Dvoře. Dětská diváčí s rodiči procházeli během děje parkem, aby se pak v závěru pohádky pokusili zachytit (za pomoci pacientů) nejpozoruhodnější postavy. Vyústěním celé akce bylo finále pohádky v Prokyšově sále, kdy „zachráněný malíř“ představuje publiku své dílo. Děti hledaly na stěnách sálu postavy z pohádky a jejich rodiče se po procházce v parku mohli potěšit nejkrásnějším zámeckým interiérem.

Pro příští rok je připravována další varianta pohádky, do které budou zapojeni pacienti při výrobě loutek, studenti Biskupského gymnázia v Českých Budějovicích jako herci a jejich mladší spolužáci ze základní školy jako diváci. Tento projekt se pokusí probudit zájem o objekt napříč věkovými kategoriemi.

3. V areálu proběhlo již několik hudebních koncertů pro veřejnost a pacienty i hudební produkce pořádané samotnými pacienty.

4. Aktuálně byla otevřena naučná stezka v zámeckém přírodním krajinářském parku, připravená ve spolupráci NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích a CHKO Blanský les. Ta poskytne individuálním návštěvníkům parku poměrně obsáhlé informace o historii, kulturních i přírodních hodnotách celého

areálu. Jejím nadstandardním doplňkem bude speciální didaktický program pro děti. Za pomoci ilustrovaných pracovních listů se děti blíže seznámí s vybranými pozoruhodnostmi areálu v Červeném Dvoře a budou se moci (nebo spíše muset) zapojit do vnímání prostředí skrze úkoly, které jim budou v pracovních listech zadány. Program je cílený především ke školním skupinám, ale perspektivně bude nabízen také individuálním skupinám (rodinám).

V současnosti léčebna pracuje na vylepšení některých technických a provozních podmínek (opravy a rekonstrukce budov) tak, aby propojení pacientů a veřejnosti probíhalo v budoucnosti na vyšší úrovni. Naším základním záměrem je zaplnit areál programy, které by byly organizovány pacienty či expacienty (a měly tudíž základní terapeutickou náplň) a sloužily návštěvníkům parku, respektive návštěvníkům parku i pacientům. Reprezentativním příkladem tohoto typu aktivit bude vybudování čajovny, kavárny a výstavní síně v budově Bažantnice. Čajovna bude provozována jako chráněné pracoviště pro expacienty s komplikovanou možností resocializace a bude představovat hlavní centrum pro návštěvníky parku. Vedle čajovny nabídne Bažantnice návštěvníkům areálu také expozici, která je podrobněji seznámí s historií objektu, ale především jim umožní nahlédnout do prostor, které nejsou běžně přístupné, včetně části původních červenodvorských sbírek, po roce 1947 odvezených na zámek Hluboká a Český Krumlov.

Dalším typem aktivit bude hipoterapeutický program pro pacienty i veřejnost (jako jedna z forem prohlídky parku).

Areál má také potenciál stát se lokálním kulturním centrem – naším záměrem je organizovat v areálu (v parku) pro veřejnost pravidelné koncerty, divadla, případně drobné i větší kulturní akce pro blízké okolí při příležitosti různých svátků (jako experiment proběhl například adventní koncert pacientů pro veřejnost v kostele ve Chvalš-

Obr. 6. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Průhled do zadní partie parku. (Foto Jiří Dvořáček)

Obr. 7. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Zámek, detail nástěnné malby z Prokyšova sálu, postava, podle které byla vyrobena loutka pro divadelní představení. (Foto Kateřina Cichrová)

Obr. 8. Loutka „kníže Šnekenberk“, zhotovená pacienty podle předlohy z Prokyšova sálu. (Foto Kateřina Cichrová)

nách nebo pohádka předvedená pacienty u příležitosti mikulášské besídky pro děti z okolí přímo v léčebně, respektive na zámku).

Přínos pro památku

- Využití blízké původnímu.
- Intenzivní využití celého areálu.

Integrací vhodného zdravotnického programu a programů památkově edukativních se stává areál celoročně využívaným, většina budov pak po dvacet čtyři hodin denně.

Z návštěvníckého hlediska představuje park v Červeném Dvoře ideální klidovou protiváhu turisticky velmi exponovaného Českého Krumlova. Rozloha parku umožňuje pobyt i většímu počtu osob, aniž by se vytratil pocit jisté intimity. Procházka kultivovaným krajinářským prostředím poskytuje vedle možnosti prosté relaxace také podněty k hlubšímu poznávání kompozičních i dendrologických hodnot a v neposlední řadě nabídne i „dobrodružství objevování“ při setkání s drobnou architekturou (Bažantnice, Kúrový domek) a jejími fragmenty (domek strážce parku, vrátnice). Areál je velmi vhodný pro individuální, zvláště pak rodinné prohlídky.

- Snazší a levnější údržba.

Jednou z nesporných výhod je snazší a levnější údržba celého památkového areálu. Existence specifického zdravotnického zařízení s možností komplexního režimového programu umožňuje kombinovat více mechanismů pro její zajištění.

Jedná se zejména o zapojení pacientů do údržby v rámci pracovní (činnostní) terapie a v další fázi pak o využití chráněného zaměstnání v rámci různých navazujících resocializačních programů. (Práce pacientů, jak již bylo zmíněno, není jen kosmetická. Pro lepší představu – každý fyzicky zdravý pacient pracuje v týdenním programu 18 hodin, při zapojení cca 90 pacientů odpovídá odpracovaná doba přibližně 40 pracovníkům na plný úvazek.)

Kritické momenty soužití

Vztah terapeutických programů a památkového prostředí lze obecně rozdělit do dvou krajních postojů.

První možností je striktně vycházet z teoreticky čistých a vzorových terapeutických představ a libovolné prostředí léčebny (v našem případě komplex památek) transformovat tak, aby terapeutické programy byly přesně a plně aplikovatelné. Tento postoj může pro památku znamenat razantní rekonstrukce a postupnou ztrátu jejího charakteru i ducha.

Druhý postoj je přesným opakem. Jako základní limit bude chápána jedinečnost prostředí, které se terapeutické programy přizpůsobí, respektive ji využijí. Takový přístup by, zjednodušeně řečeno, navenek byl reprezentován spíše opravami než rekonstrukcemi prostředí.

V celém článku se pokoušíme vysvětlit, proč zastáváme tento druhý postoj. I ten však má své kritické momenty, které jsou dané vesměs zvláštnostmi psychiatrické klientely a obecnými pravidly pro chod zdravotnické instituce.

1. Riziko poškození památky pacientem. Speciální program Červeného Dvora bohužel nelze obecně doporučit pro většinu ostatních psychiatrických institucí, zejména ne pro ta zařízení, která poskytují péči akutním duševním poruchám a poruchám, u kterých dochází k nepředvídanému jednání pacienta. Červený Dvůr není typickou psychiatrickou léčebnou, ale spíše ústavním psychoterapeutickým zařízením. I při práci s tímto druhem klientely je

ovšem nezbytný vyšší stupeň ochrany některých typů památek, zejména movitých, a soustavné rozvíjení povědomí pacientů o kulturní hodnotě prostředí. (Je třeba doplnit, že za dobu existence léčebny nedošlo k významnému poškození prostředí pacientem.) Dosud nebyl míněn fakt, že součástí vztahu památky a léčebny musí být speciální uspořádání léčebného programu (podobný vztah například nelze realizovat v zařízení uzavřeném).

2. Riziko narušení terapeutického prostředí návštěvníky památky. Do areálu (i do parku) je zakázáno například vnášet alkohol nebo jiné návykové látky, dodržování tohoto pravidla závisí výhradně na kultivovanosti návštěvníků, neboť není v silách ani v záměru léčebny návštěvníky hlídat. Dosud jsme ovšem nezaznamenali žádné narušení terapeutického prostředí návštěvníkem parku v tomto ani v jiném bodě.

3. Nesouhlasný postoj „puristů“. Soužití obou typů programů příležitostně naráží na puristické názory z tábora zdravotnického i památkového, zastánci těchto názorů by shodně raději viděli jedno bez druhého. Konkrétním rizikem jsou pak puristicky definované podmínky při rozdělování případných dotací na národní úrovni, kdy preference směřují přednostně k zámeckým objektům veřejně přístupným včetně interiérů (na evropské úrovni se integrace obou programů zdá být naopak výhodou).

Závěr

Myšlenka o blahodárném působení hodnot kulturního dědictví na kvalitu života společnosti není však v historii památkové péče ničím novým. Jedna ze zakladatelských osobností prestižní britské památkové instituce The National Trust, Octavia Hill, na sklonku 19. století opakovaně upozorňovala na důležitost uchování tradičních architektonických i přírodních hodnot. O více než sto let poté se pokoušíme přenášet její podněty do praxe v nutně pozměněných dimenzích. Domníváme se, že základní linie její snahy o uchování a aktuální využí-

Obr. 9. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Pohádka O Johánkovi a myšce v zámeckém parku v červnu 2004. (Foto Kateřina Cichrová)

Obr. 10. Červený Dvůr (okres Český Krumlov). Zámek, detail nástěnné malby z Prokšyova sálu, postava, podle které byla vyrobená loutka pro divadelní představení. (Foto Kateřina Cichrová)

Obr. 11. Loutka „zlý rádc“, zhotovená pacienty podle předlohy z Prokšyova sálu. (Foto Kateřina Cichrová)

vání tradičních prvků životního prostředí je aktuální i pro současného člověka.

A protože další kapitola v historii zámku Červený Dvůr je teprve na počátku, necháme konec ději otevřený.

Literatura:

- ČERNOUŠEK, M.: *Šílenství v zrcadle dějin*, Grada, Avicenum, Praha 1994.
- ČERNOUŠEK, M.: *Studie k dějinám psychiatrického myšlení*, Výzkumný ústav psychiatrický, 1988.
- HENN, F., SARTORIUS, N. a kol.: *Contemporary Psychiatry*, Springer Verlag, Berlin – Heidelberg 2001.
- FOUCAULT, M.: *Dějiny šílenství*, Praha 1993.
- HÖSCHL, C. a kol.: *Psychiatrie*, Tigris, 2004.
- CHROMÝ, K.: *Duševní nemoc, sociologický a sociálněpsychologický pohled*, Avicenum, Praha 1990.
- MAREŠ, F., SEDLÁČEK, J.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Krumlovském*, Praha 1918, s. 40–51.
- PAVLÁTOVÁ, EHRlich, a kol.: *Zahrady a parky jižních Čech*, 2005, s. 101–105.
- Umělecké památky Čech 1*, Academia, Praha 1977, s. 192.
- The National Trust Guide*, London 1989, s. 7–19.
- VYBÍRAL, J.: *Století dědiců a zakladatelů*, Argo, Praha 1999.
- Cultural Heritage and Education: A European Perspective*, sborník konference Europa Nostra Forum, Hague 2004.